

Др Немања ДЕВИЋ

научни сарадник, Институт за
савремену историју, Београд
nemanjadedvic4@gmail.com

ПРЕПИСКА РАВНОГОРСКИХ СТАРЕШИНА У ЧАЧАНСКОМ КРАЈУ(ОКТОБАР–ДЕЦЕМБАР 1944) - ПРИЛОГ ИСТОРИЈИ ДРУГОГ РАВНОГОРСКОГ КОРПУСА ЈВУО

АПСТРАКТ: Период октобар-децембар 1944. представља једну од последњих и најмање истражених епизода историје Равногорског покрета у чачанском крају. Тај период био је динамичан колико и драматичан: снаге ЈВУО најпре су у сарадњи са Црвеном армијом биле ангажоване у борбама против окупиранских јединица (и то у шренушку када је зајочела Београдска операција), да би се убрзо нашли сукобљени и са њима и партизанима. Предстојало је освајање равногораца у терилу, након чега су један по један команданти сарадали у сукобу са комунистичким војерним јединицама. Најшежи ударац за освајање Другог равногорског корпуса ЈВУО био је потбија његовог команданта, капетана Предрага Раковића, 25. децембра 1944. године. О последњим данима капетана Раковића и његових сабораца ујадљив је недостајак архивске грађе; сачувана су углавном само сећања савременика и накнадне реконструкције. Недавно откривени документи у Архиву Србије представљају важан прилог за реконструкцију рајног пута капетана Раковића и његове јединице у завршници грађанског рата у Србији. Стога сачувану преписку равногорских старешина дајемо у интегралном облику.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: *Предраг Раковић, ЈВУО, грађански рат, Црвена армија, Чачак, официри*

Лето и јесен 1944. године донели су слом територијалној организацији Југословенске војске у Отаџбини (ЈВУО) у западној Србији. После пораза у борбама на Јеловој гори и убрзаног напредовања партизанских јединица према северу, уз значајно ангажовање Црвене армије и помоћ комунистима на истоку земље, главнина снага ЈВУО нашла се у првој половини октобра у одступању ка југозападној Србији. Покушај сарадње равногораца са Црвеном армијом и координације дејстава у локалним срединама није уродио плодом; команданти из Тимочке Крајине су приликом преговора похапшени, а почетна сарадња око Крушевца брзо се претворила у разоружавање јединица ЈВУО од стране Совјета.¹ У околини Чачка и

Краљева та сарадња и борба против Немаца и снага Руског заштитног корпуса потрајала је још неколико дана. Од 16. до 18. октобра 1944. 1. јуришни корпус ЈВУО под командом капетана Предрага Раковића (чије су језгро чинили војници Другог равногорског корпуса) имао је низ сукоба у ближој околини града. Капетан Раковић се 18. октобра састао са совјетским официрима, потпуковницима Гаделшином и Белом, и договорио заједничку акцију у даљим борбама око Чачка. Заиста, у предстојећим акцијама равногорске снаге заробиле су и до 200 окупаторских војника и предали их Црвеној армији. Очекивао се

[1] Коста Николић, Историја Равногорског покрета 1941-1944, књига 2, Београд, 2014, 399-409; Jozo Tomasevich, *Četnici*

.....
и *Drugom svjetskom ratu*, Zagreb, 1979, 348; Момчило Павловић, „Очевидац грађанског рата у Србији. Елсфорт Крамер, поручник, члан америчке мисије 'Рендер' у Србији под пуковником Мекдауелом“, *Историја 20. века*, 1/2007, 167-184.

и скори напад на Чачак, па је командант 1. јуришног корпуса издао детаљне инструкције потчињенима о даљим дејствима.²

На споразум се међу командантима из редова ЈВУО гледало двојако: док га је капетан Раковић посматрао као могуће јединствен у искуству равнатораца у завршној фази рата, највиши командант у тој зони (и директно његов претпостављени), мајор Драгослав Рачић, био је скептичан по питању његовог спровођења у праксу.³ С друге стране, Рачић је заговарао даље одступање према Санџаку (касније ће бити донета одлука о одласку у Босну), а Раковић остајање на свом терену, у уверењу да ће „и под комунистима моћи да хајдукује“.⁴ У сложеним условима, уз долазак већих партизанских јединица у чачански крај, Раковићева сарадња са Црвеном армијом наставила се и током новембра. Ова сарадња довела је и до званичног протеста Јосипа Броза код совјетског маршала Толбухина. Напослетку је и Раковић поделио судбину других равнаторских команданата – добио је ултиматум да се стави под команду комуниста или да положи оружје.⁵

Наставак грађанског рата текао је у знаку потпуне доминације партизанских снага на терену (3. децембра они заузимају и сам Чачак), док ће се остаци равнаторских јединица наћи у дефанзиви и привременом одступању према Голији.⁶ Уз велико осипање снага уследила је фаза њиховог преласка у неку врсту гериле. Тамо су, у тешким условима, остали до 10. децембра, када су кренули

према Чемерну; њихово даље кретање, уз прилагођавање новим околностима и чињеници да су већ били изгубили рат, личило је на бесциљно лутање. Капетан Предраг Раковић се са својих 500 људи од 17. децембра упутио преко Драгачева ка Овчару, праћен вејавицом и лошим временским условима, вашима, константним недостатком хране. Умножили су се и сукоби са ојачаним снагама НОВЈ. Путем депеша, Раковић и његова команда су обавештавали Врховну команду и генерала Михаиловића (тада у Босни) да је „ситуација у Србији за нас тешка“. Ипак, „овај марш је пробудио целу западну Србију и улио јој у срце нову наду и веру да још постоји“.⁷ Узалуд, јер се снага кроз борбе топила из дана у дан. Онда је 23. децембра због доласка зиме дошло и до распуштања јединица: официри су остали са основном пратњом, а људство отпуштено кућама, у нади да ће до новог окупљања доћи за Ђурђевдан. Један од сведока оставио је сећање о томе како се капетан Раковић, након што им је одржао говор, опростио од својих војника: „Загри свакога и три пута се пољуби, у лице по хришћански. Том приликом сваком ћушну у руку по један златник.“⁸

Од тада су преостале равнаторске групе страдале једна за другом. У релативно кратком временском року погинуле су или заробљене скоро све старешине некадашњег Другог равнаторског корпуса. Сам Предраг Раковић, неколико дана пред смрт указом Врховне команде унапређен у чин мајора, био је опкољен од снага милиције у селу Миоковци. Како би своје саборце и кућу домаћина поштедео одмазде извршио је самоубиство 25. децембра 1945. године. У тренутку погибије имао је 32 године. Његово беживотно тело било је неколико дана изложено на

[2] Војни архив (ВА), Четничка архива (ЧА), к. 127, док. 1/29; Алексеј Тимофејев, *Руси и Друџи свейски рај у Југославији*, Београд, 2011, 357.

[3] Горан Давидовић, Милош Тимотијевић, *Зашамњена прошлост. Историја равнатораца чачанског краја*, књига 3, Чачак – Краљево, 2004, 141-145.

[4] Наведено према: Михаило Шашкијевић, *Петомесечни дневник једног добровољца Југословенске војске у ошћубини (6. 8. 1944. – 26. 12. 1944.)*, 108-109; Александар Милошевић, *Српска йрича, сећања из рајша и револуције 1941-1945*, приредио Немања Девић, Београд, 2018, 188-193.

[5] Г. Давидовић, М. Тимотијевић, *н. г.*, 151.

[6] Исто, 157-158; *Чачански крају Народноослободилачкој борби 1941-1944. йогине*, Чачак, 1968, 347.

[7] *Зборник докумената и йодајака о Народноослободилачком рајшу народа и народности Југославије (Зборник НОР)*, том 14, књига 4, Београд, 1983, 690-691.

[8] Наведено према: Г. Давидовић, М. Тимотијевић, *н. г.*, 164.

градском тргу, да би потом било оскрнављено и склоњено на непознату локацију.⁹

Документи који су до сада били познати о последњим данима постојања Другог равногорског корпуса ЈВУО као организоване целине потичу из октобра 1944, док се за новембар и децембар своде на свега неколико депеша и дописа, па је и реконструкција овог периода пре свега ослоњена на малобројна сведочења и записе савременика. Нова истраживања која смо за потребе овог рада спровели у Архиву Србије (у Железнику) показала су да је за овај период сачуван и већи број докумената. Ради се о личној архиви наредника Петра Пера Вукомановића¹⁰, која садржи пре свега његову преписку са надређеним старешинама, а која је заробљена након његове погибије и похрањена у овој институцији, у којој се чува у оквиру велике збирке НОР (Ж-28), односно њене фасцикле број 10, у којој се чува и део оригиналне документације Другог равногорског корпуса. Ради се о збирци која садржи нешто више од 40 докумената, од којих смо 29 – који имају већу сазнајну вредност и тематски су сродни – приредили у овом раду.

Које су карактеристике ових докумената и каква нам сазнања они пружају? Пре свега, требало би нагласити да преписка наредника Вукомановића, као нижег старешине (1943. заменика, а у октобру 1944. командира специјалне чете при штабу корпуса) не садржи кључне закључке, наредбе и опсервације које

би могла да има архива неког од команданата бригада или официра из штаба корпуса. Временски период који покрива је ограничен (ради се о два месеца), а међу документима које смо овом приликом изоставили налази се и неколико требовања за храну, потраживања дувана и објава за отпуштање регрута. Ипак, њихову вредност можемо у потпуности сагледати ако узмемо у обзир чињеницу да два месеца на која се документи односе представљају изразито динамичан период у историји чачанских равногораца, о којем, како смо већ нагласили, не постоје слична сведочанства.

Прва група докумената (13. октобар – 25. новембар) односи се на сарадњу ЈВУО и Црвене армије и дејства Другог равногорског корпуса против Немаца у Чачку и околини. Она садржи изузетно важну наредбу капетана Раковића потчињеним командантима од 19. октобра 1944. о споразуму са снагама Црвене армије и детаљним упутствима о дејствима у правцу Чачка, у циљу овладавања градом. Упркос почетном ентузијазму, Раковић је у сарадњи са Црвеном армијом остао на опрезу: „Против Руских трупа се нећемо борити али ако будемо нападнути бранићемо се само толико колико је потребно да се извучемо.“ Први позитивни импулси заварали су Раковића и његово окружење да ће, супротно искуствима читаве ЈВУО, та јединица моћи да оствари дугорочну сарадњу са Црвеном армијом која је на терену већ имала природне савезнике – партизане. Из наведене преписке види се да су за старешине овог корпуса 21-22. октобра улазак ЈВУО у Чачак и пораз немачког гарнизона изгледали као врло извесни. Нареднику Вукомановићу, који ће због заслуга у борбама против Немаца бити ускоро и унапређен у чин потпоручника („сечеш им главе као што су то некада чинили четници-јунаци“), било је чак наређено да први уђе у град. Затим, да је у борбама после 20. октобра у више наврата долазило до заробљавања окупаторских војника. Према њима је морало да се поступа у складу са правилима ратовања; планирано је да се сви

[9] Исто, 165; К. Николић, *н. г.*, 410; Владимир Никшић, *Фрике*, Чачак, 1991, 155-158; Раде Ристановић, „Прилози за биографију равногорског команданта мајора Предрага Раковића: официрски досије Војске Краљевине Југославије“ у: *Зборник радова Народне музеја*, Чачак, 49/2019, 141.

[10] Петар Перо Вукомановић (?-1945) из Срезејеваца, био је 1941. борац партизанског одреда. Већ идуће године појављује се као заменик командира једне чете ЈВУО у Атеници, где му се приписује већи број контроверзних активности, па чак и ратних злочина над цивилима почињених у јеку грађанског рата у овом крају. Због тога је у фебруару 1944. и смењен и пребачен на борачке дужности у другу јединицу. У октобру 1944. појављује се као командир чете, активан у борби против Немаца. Када су успостављене нове власти, продужио је борбу против комуниста. Рањен је у сукобу са милицијом у марту 1945. у родном селу, да би га потом хицима дотукао партизански командант (Г. Давидовић, М. Тимотијевић, *н. г.*, књ. 2, 227, 263-265).

Капетан Предраг Раковић, у њрайњи П. Вукомановића (са црном шајкачом) врши смотру јединица, вероватно у јесен 1943.

пребаце у посебан заробљенички „лагер“ под контролом ЈВуО. И даље је постојала бојазан од немачких акција одмазде по чачанским селима. Вукомановић је наставио акције све до 4. новембра, када се из њему упућених наређења („да се Немци не нападају, али њихова мања оделења хватати и не дозволити да пљачакају и тиранишу народ“) види да је после совјетског ултиматума команда Другог равногорског покрета одлучила да прекине већа офанзивна дејства против окупатора. За период од 25. новембра до 3. децембра 1944. недостају документи који пружају увид у ситуацију на терену у моментима када су партизанске снаге (1. југословенска бригада) заузеле Чачак и потиснуле равногорце ка Драгачеву и Голији.

Друга група докумената (3. децембар – 18. децембар 1944) садржи пре свега лична писма и наредбе капетана Раковића упућене потпоручнику Вукомановићу. Писана су руком и нека од њих раније су цитирана од публицисте Владимира Никшића у биографији Предрага Раковића. На основу ових докумената може се закључити да су снаге ЈВуО после напуштања своје територије запале у апатију

и да су после свега недељу дана њихове старешине одлучиле да се пробијају назад, пре свега према Трнавском срезу који су изгледа сматрали за своју базу. У овом моменту потпоручник Перо Вукомановић обављао је две изузетно важне дужности: водио је Раковићеву обавештајну службу и био му нека врста претходнице, а организовао је и снабдевање јединица потребним намирницама. Путем курира, Раковић и Вукомановић одржавали су свакодневни контакт. Последњи документи датирају од 18. децембра 1944, када потпоручник добија инструкције како да са војницима прослави Светог Николу. Док од капетана (од тих дана мајора) Раковића добијају новчану помоћ за прославу, с тим да се војничка служба „мора обављати као и да није слава“, од начелника штаба капетана Лазаревића стиже им наређење које са ове временске дистанце звучи и дирљиво, поготово ако се има у виду њихова даља судбина: „Сутра на Св. Николу сви војници да посте.“ На неки начин, ова наредба је говорила и о циљевима борбе ЈВуО и вредностима које је неуспешно бранила у грађанском рату 1941-1945. године. У ово време Предраг Раковић

налазио се у Драгачеву, пробијајући се ка матичној територији. Погинуо је после само недељу дана.

Зато се пронађена документација чини значајном за локалну историју и

реконструкцију ратног пута јединице ЈВУО са чачанског подручја, поготово његове завршнице. Документи дати у прилогу изложени су хронолошки, уз пратеће коментаре о личностима и догађајима о којима говоре.

Командиру специјалне чете нар. Петру Вукомановићу.

Вас и све војнике под Вашом командом похваљујем за постигнуте успехе. Похвална наредба ће се саопштити целом корпусу пред стројем. Вас сам предложио за унапређење у чин потпоручника. Предложите ми све заслужене потчињене вам за одликовање или унапређење али само оне који су заслужили заиста и који су се специјално истакли. Саопштите војницима да ћу у будуће свакога наградити по његовој заслуги, али сваки вас мора слушати поред тога што извршује наређење. Веома сам задовољан са вашим радом до сада. Развијте акцију у Дружетићима да пронађете ту муницију и оперишите по срезу Таковском углавном до Такова. Дајем вам одрешене руке потпуно за рад. Будите врло обазриви, и нападајте непријатеља где сте сигурни и тамо где има плена. Чим наиђете на плен ако га одмах не можете експедовати, склоните привремено са својим људством у близини негде док не добијете средства за превоз. Шаљите ми сваког дана извештај. Стављам вам на расположење моторцикл за превоз курира. (...) Радите највише по свом нахођењу али само будите обазриви када се људство одмара. Морате живети хајдчким животом.

13 октобра 1944 г.
Положај

Командант
кап. I кл. Пред. М. Раковић¹¹

.....

НАРЕДБА СТР. ПОВ. БР. 132
КОМАНДАНТА I ЈУРИШНОГ КОРПУСА ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ВОЈСКЕ У ОТАЏИНИ
за 19 октобар 1944 године.

На дан 18 октобра 1944 године састао сам се са преставницима руске војске-Црвене армије и то са командантом 129 пука потпуковником Годелшином, и начелником штаба 93 дивизије потпуковником Белом. На овом састанку постигнут је следећи писмени споразум:

1. - Наше снаге учествују заједно са руским снагама у заузећу града Чачка. Дан акције наредиће се накнадно, али од момента пријема ове наредбе све јединице да буду приправне за акцију - за напад на Чачак по следећем распореду: 1 батаљон Љубићске бригаде са правца Придворица-Чачак заједно са Руском војском, 2 батаљон Љубићске бригаде са правца Љубића и Трбушана преко Мораве с тим да лево крило овог батаљона захвати до железничке пруге Љубић-Чачак; IV Јуришна бригада са једним батаљоном од правца Коњевића и Љубића по могућству прелаз преко железничког моста или гажења Мораве за упад у Чачак; командант бригаде са два батаљона прећи ће на десну обалу Мораве и вршиће напад у правцу фабрике хартије и кланице на Чачак; Трнавски батаљон

[11] Архив Србије Железник (даље: АСЖ), Ж-28, фасцикла (ф.) 10, ПРК ДМ, 5

дејствоваће самостално са правца Кулиноваца са десним крилом до пута Чачак-Краљево а левим крилом до чачанског гробља; III јуришна бригада (без Таковског батаљона) под командом поруч. Пеливановића напада правцем друм Гуча-Чачак са десним крилом до чачанског гробља, а левим крилом до друма Пожега-Чачак; II јуришна бригада под командом поручника Милошевића поседа десну страну друма Чачак-Краљево на простору од Атенице па низ друм до Заблаћа. На леву страну друма поставиће мање заседе да хватају разбијене немачке делове. По овој заповести све јединице остаће на местима на којима су сада до даљег наређења, осим што ће се III јуришна бригада одмах по пријему ове наредбе кренути у Лозницу. Све старешине да припреме план за напад на додељеним им секторима и сачекају заповест за напад на Чачак.

2. - Партизанске снаге и народно ослободилачка војска не учествују у нападу на Чачак, већ само наше снаге заједно са руском војском. Руски команданти изјавили су да су наредили партизанским јединицама да не смеју да нападају на наше јединице.

3. - Писмено је загарантовано од стране руских преставника постојање нашег целог корпуса.

И ако је овај споразум постигнут партизанима се ни у колико не може веровати, те због тога свака јединица има да обезбеди леђа и бокове на три до четири километра, те да не би била изненађена нападом с леђа и бока. Ако би која јединица од партизана била нападнута има да се брани и одмах о томе да ме извести.

И ако је овај споразум са руским трупима постигнут ни руским трупима се не може потпуно веровати, јер имамо искуства да су неки наши корпуси после сарадње са Руском војском од исте били разоружани. Због тога одмах по заузећу града Чачка све јединице одмах имају да изађу из града и упуте се правцима и то: I јуришна бригада у села Јездина-Придворица-Парменац; III јуришна бригада Лозница-Атеница; II јуришна бригада Рајац-Г. Жежевица и IV јуришна бригада у с. Трнава-Виљуша. У колико би се Руске трупе упутиле у овим правцима за нашим јединицама све јединице не чекајући никакву заповест имају се повлачити правцем: Каона-Г. Дубац. У овом случају имаће везу са штабом корпуса у Каони. Против Руских трупа се нећемо борити али ако будемо нападнути бранићемо се само толико колико је потребно да се извучемо.

При заузећу града старати се да се дочепа што већа количина оружја (у првом реду лака аутоматска оруђа и пушке) и муниције, као и остали ратни плен у колико се имадне времена. По заузећу града Чачка забрањујем и најкраће задржавање ма које јединице у граду Чачку или појединаца војника. Командним наређењем одредиће се нека мања јединица која има да остане у Чачку у колико буде потребно.

Све јединице одмах да пошаљу курире коњанике у с. Балужи код команданта села Балуге за брзо преношење заповести. Ту ће се куририма уручивати заповести. За сада штаб још остаје у Трбушанима, у колико не буде у Трбушанима биће у Балужи.

ДОСТАВЉЕНО свима командантима јур. бригада.

НАЧЕЛНИК ШТАБА
капетан Душан М. Лазаревић¹²

КОМАНДАНТ
кап. 1. кл. Пред. М. Раковић¹³

[12] Капетан Душан М. Лазаревић (1913-1946) из Поповића код Краљево, начелник штаба Другог равногорског корпуса ЈВуО. После рата заробљен од комунистичких снага и ликвидан у ваљевском затвору. За биографске податке о завичајним личностима аутор дугује захвалност историчару Горану Давидовићу, који је помогао да их идентификујемо и пружимо разјашњења у напоменама.

[13] АСЖ, Ж-28, ф. 10, ПРК ДМ, 8.

Вукомановићу

Нападај, ако Немци наиђу. За општи напад добићемо наређење. Мој је сектор Атеница – Кулиновци. Ја се налазим у Атеници.

Капетан В. Мартиновић (?)¹⁴
20. X 44.¹⁵

Г. Пери Вукомановићу. Г. Наредниче,

У Лозници и Јездини нема уопште никакве јединице која је наоружана и на положају. П. пуковник г. Рачић се повукао са положаја до последњег човека. Већ је данас у Ивањици.¹⁶ Ми овде патролирамо са људима ненаоружаним и живимо о белом хлебу. Није нам ни самим јасна ситуација.

Команда општине наше поднела је данас извештај о свему овоме Команданту среза и тражила је даља упуства. Везу са наоружаним одредима ухватићете у селу Слатини и Заблаћу, где се, по обавештењима, налазе људи нашег среза.

20-X-944 год.
Лозница

Командант општ. Јездинске,
Душан Ивановић¹⁷

Командиру специјалне чете нареднику Вукомановићу.

Према усменом наређењу издатом ти од команданта корпуса, да ступиш самном ради акције, у вези предњег ти наређујем: Да све људе под твојом командом ставиш ми на расположење ради превоза ратног плена, приликом заузимања Чачка од стране наших јединица. Спрему коју будеш запленио возићемо у правцу Гуче.

21. X 1944 год
Положај

Командант
поручник Рад. Чековић (?)¹⁸

Перо,

Видим где се налазиш из твога писма. Муницијом никаквом не располажем. Мислим да исте муниције има код капетана Мартиновића те се истом обрати. Гледај да први уђеш у Чачак, јер мене би било срамота да неко уђе пре тебе.

22/X-44

твој Ђале¹⁹

[14] На неколико докумената наилазимо на идентичан, али нечитак потпис, на којем се назире име „В.“ и презиме које личи на „Мартиновић“. Таквим га третирамо у наставку текста, уз напомену да нисмо са сигурношћу утврдили о коме се ради. Тај потпис одговарао би личности капетана Владимира Мартиновића (1907-1947) из Паковраћа, команданту Трнавске бригаде Другог равногорског корпуса ЈВУО, који је продужио отпор комунистичким властима и после рата, све до погибије у августу 1947. године код Овчар Бање.

[15] АСЖ, Ж-28, ф. 10, ПРК ДМ, 9.

[16] После неуспеха равногорских снага у сарадњи са Црвеном армијом у борбама око Чачка, мајор Драгослав Рачић (1905-1945), командант 4. групе јуришних корпуса ЈВУО, наставио је пут према Ивањици, где је у периоду 19-21. октобра објединио дејства преосталих јединица из Србије и отиснуо се даље ка Санџаку.

[17] АСЖ, Ж-28, ф. 10, ПРК ДМ, 10.

[18] АСЖ, Ж-28, ф. 10, ПРК ДМ, 12. Потпис на овом документу такође је нечитак, али се назире име „Рад.“ и презиме које подсећа на „Чековић“. Према томе, ради се о поручнику Радиши Чековићу (1910-1947) из Коњевића, команданту Љубићке групе бригада Другог равногорског корпуса ЈВУО. После рата је заробљен и ликвидан од стране комунистичких снага у Чачку.

[19] АСЖ, Ж-28, ф. 10, ПРК ДМ, 14. Иако се потписао псеудонимом, на основу рукописа закључујемо да се ради о наређењу Предрага Раковића.

Перу Вукомановићу, Атеница

Примисмо (12) Италијана од Миодрага Весовића

23-Х-1944 год
Лозница

К-т општ. Језд.
Душан Ивановић²⁰

.....
Вукомановићу,

Ти буди са људством онде где сам ти наредио. Држање и понашање војника мора да буде на своме месту. Ако би имао везу са Руском војском наши се војници имају јавити као четници Раковића. О свему извештавај на време и тачне извештаје шаљи, како не би лажно извештавао команд. корпуса преко радио станице.

Машингеверску муницију ћеш добити. На време о свему извештавај.

24-Х/44

Капетан В. Мартиновић(?)²¹

.....
Нареднику Петру Вукмановићу

Према наређењу К-та корпуса од 24 ов. мес.

Наређујем:

Борбу са Немцима не примати сем у случају повлачења, да бих се могли извући. Све Италијане спроводити потписатом. Од Италијана може се само узети-заменити цокуле, а друго се ништа не сме узети. Не сме се десити као што се јуче и прекјуче дешавало од стране ваше и ваших војника. У противном ја ћу поступити по наређењу К-та корпуса са (нечитко).

25-Х-1944 год.

Командант, кап. II кл. В. Мартиновић (?)²²

.....
Пери Вукомановићу

Сутра 26-Х у 20 часова увече бићу код куће Адама Лазовића у Јездини. Дођи код мене. Немој ником причати о томе. Добио сам твој акт и све ћемо сутра увече решити.

25-Х-44

кап. Раковић²³

.....
Перо, немо их нападати јер ћеш навући њихове снаге овамо. Нека их они ће се извући за 3-4 дана. Болесне војнике упутити овамо. Раковић се налази у Пријевору данас у кући Бошка Шибалића. Немци су код пријеворске жељезн. станице и пролаз је немогућ.

27-Х-44 г.

мајор Ћосић²⁴

[20] АСЖ, Ж-28, ф. 10, ПРК ДМ, 15.

[21] АСЖ, Ж-28, ф. 10, ПРК ДМ, 16.

[22] АСЖ, Ж-28, ф. 10, ПРК ДМ, 17.

[23] АСЖ, Ж-28, ф. 10, ПРК ДМ, 18.

[24] АСЖ, Ж-28, ф. 10, ПРК ДМ, 20. Мајор Трифун Ћосић (?-1945) из Паковраћа, помоћник команданта Другог равногорског корпуса ЈВуО. Нестао након заробљавања од стране Озне 1945. године.

Драги

Хвала на честитци. И ја теби честитам са жељом да ускоро прославимо дан правог ослобођења нашег али скупа онако како доликује јунацима. Твоји данашњи успеси одговарају јунаку као што си ти, да на своју Крсну Славу сечеш главе непријатељу као што су то некада радили четници-јунаци а не данашње кукавице бегунци.

Дођи обавезно сутра до мене у Атеницу, тамо се налази штаб мајора Ћосића.

31-X-44

Командант
кап. I кл. Пред. М. Раковић²⁵

.....

К-ту I Јуришног Корпуса. Пол.

Код Душана Мишовића куће у Кулиновцима, налазе се 2 Немачка топа са око 35 људи посаде. Молим Вас наредите ако смем их напасти, и топови ће бити у мојим рукама.

4 XI 44 год

Кдир. Наредник Пет. М. Вукомановић

.....

Перо,

Не дозвољавам да нападаш ове Немце где су им топови. Могу се хватати само мања одељења која дубоко уђу у село и то по могућству без пуцања. Мандића и његову групу очисти до сутра-прекосутра. Ја сам не верујем да је он овде али очисти га. Ја сам са штабом у Трнави.

4-XI-44

Кап. Раковић²⁶

.....

Нареднику Петру Вукомановићу

У вези наређења К-та корпуса од данас, наређујем:

Да се Немци не нападају, али њихова мања одељења хватати и не дозволити да пљачакају и тиранишу народ. Приликом напада на мања одељења морате бити обазриви да наш народ не страда и не нападати их онамо где има наших људи са њима (н.пр. кад дођу у кућу неког грађанина, може да страда и цела породица). Мања одељења нападати на путу у селу итд.

4-XI-44, у 19.20 ч.

К-дант, кап II кл. В. Мартиновић (?)²⁷

[25] АСЖ, Ж-28, ф. 10, ПРК ДМ, 21.

[26] АСЖ, Ж-28, ф. 10, ПРК ДМ, 22. Раковић у овом наређењу вероватно мисли на групу Раденка Мандића, односно на његов обновљени Чачански НОП одред. Међутим, Мандић се у то време није налазио у чачанском крају.

[27] АСЖ, Ж-28, ф. 10, ПРК ДМ, 23.

19179

II Р. К., 211, 44

ХИВ СРБ
БЕОГРАД

ХИВ СРБ
БЕОГРАД

Здраво Перо,
 добио сам твој извештај. Врло добар је. Продужи и
 даље да извештаваш. Шаљем ти коње да пошаљеш то
 намирница што имаш за мене прикупљено. Пишеш ми
 да ти је податке дала Добрила Пајевић из Трнав-
 ског среза. Ако је ту близу упути је одмах са тво-
 јим људима да само разговарам са њом нешто, али
 важно што јој не могу писати. А ако је она далеко
 онда извести ме само где је њу патрола нашла
 и кад је она дала ове податке. Ја нећу тамо пре-
 лазити, пошто ћемо на другу страну ићи па ћеш и
 ти скоро овамо. Извести шта има ново.

13-XII-1944 г.

Поздрав
 Рашић

19179

II Р. К., 211, 44

ХИВ СРБ
БЕОГРАД

ХИВ СРБ
БЕОГРАД

Перо,
 У извештају наведено да је
 Трења истражена од Терезијана у Торе-
 гиница има 800 партизана. Трења
 меситанга одмах разви обавештајну
 службу да сазнаш њихове координате и
 намеру и што пре да ми јавиш.
 Суђе се Св. Никољу сви војници
 да дојду.
 Код нас вишега ново.
 18. XII - 44

П. З. К. - и
 Рашић

Нека од последњих писама упућених Перу Вукомановићу од старешина Друге равнорској корпуса ЈВУО,
 децембар 1944.

Пери Вукомановићу

Немци су изашли у Јездину и изгледа да су заноћили код кафане Драгићевића. Извиди па ако је ово тачно, пребаци се ујутру до зоре у Трнаву испод Јелице. Веза самном код команданта села Михаила Вујовића²⁸ у Трнави. Ако се повуку вечерас натраг онда остани у Атеници, али људство да буде по врху Атенице, тако да се може наслонити на Трнаву и оступити у правцу Јелице, ако би било потребно од правца Јездине.

9-XI-44

Кап. Раковић²⁹

Перо,

Пошто си се закачио са Немцима то је најбоље да се ноћас повучеш у Трнаву, тако да овамо стигнеш у свануће, јер ће те ујутру појурити јачим снагама. Потерај хране, свињу неку дебелу, неколико јунади и неку ћурку, јер овамо нема хране. Немци су изгледа заноћили на Јелици на друму Чачак-Гуча, и дошли су у Жежевицу до цркве.

Изгледа да ће ујутру претрести сва ова села између ова два пута. Зато се ти ноћас извуци овамо, односно ујутру узбрду. Послао сам Брковића код тебе да набавите нешто хране, па пошаљи ми га овамо ако је дошао до тебе и ако је нешто набавио. Ако није морате ноћас набавити.

9-XI-44

Кап. Раковић

Французе пошаљи овамо.³⁰

Нареднику Петру Вукомановићу.

Све Немце/заробљенике/ који се налазе код тебе, упутити потписатом одмах по пријему овог наређења, како бих потписати могао исте превести у лагер.

10 новембра 1944 године.

Командант, капетан II класе, В. Мартиновић (?)³¹

Перо,

Заседе нека буду на своме месту. Ватру не отварати без потребе. У случају наиласка Немаца одмах известити, како би се радио станица уклонила на време.

Знаци: Негован-Иван

25-XI/44

Командант
Кап. II класе В. Мартиновић (?)³²

[28] Михаило Вујовић (1904-1945), командант села Трнава при цивилним структурама ЈВУО, стрељан од стране Озне у Чачку почетком 1945. године.

[29] АСЖ, Ж-28, ф. 10, ПРК ДМ, 28.

[30] АСЖ, Ж-28, ф. 10, ПРК ДМ, 29. Ради се о митраљезима француске производње Charlevoi M-24, који су током Другог светског рата коришћени и на тлу Србије. На фотографијама из ратног периода често их видимо и као део арсенала Српског добровољачког корпуса. Извесно је да су ови митраљези које Раковић потражује били заробљени у претходним борбама са Немцима или СДК.

[31] АСЖ, Ж-28, ф. 10, ПРК ДМ, 30.

[32] АСЖ, Ж-28, ф. 10, ПРК ДМ, 35.

Перо,

пошаљи одмах 6 војника у Ивањицу да испитају где шта има ново (а нарочито са правца Драгачева и Катића). Скрени им пажњу да не праве глупости у вароши већ да се одмах врате.

3-XII-44

Кап. Раковић³³

.....

Перо,

Дај једну поуздану тројку која ће кренути са овим куриром на пут. Извести шта има ново. Буди увек спреман за покрет.

5-XII-44

Кап. Раковић³⁴

.....

КОМАНДИРУ СПЕЦИЈАЛНЕ ЧЕТЕ I ЈУРИШНОГ КОРПУСА

потпоручнику Перу Вукомановићу.

У циљу извиђања и обезбеђења са четом одмах крените у с. Придворицу. У Придворици се задржите до даљег наређења. Из Придворице одмах пошаљите патроле у даљно извиђање и прикипљање података у селима: Бзовик, Рудно, Милићи, Мланча, Добри До и Будожела. Поред патрола за прикупљање података користите и сигурне мештане. Добро би било сазнати нешто и са правца Драгачева.

Штаб корпуса и даље остаје на истом месту где је сада.

Чим стигнете у с. Придворицу одмах пошаљите извештај са правим подацима које сазнате и назначите тачно место и кућу у којој се налазите. У тим селима задржите се и ако ће у њима можда бити неко мање оделење партизана. Са њима избегавати борбу, већ само прикупити тачне податке о њиховој јачини, раду и даљим њиховим покретима.

Крените одмах.

6-XII-1944 год

Положај

Чим патроле прикупе податке одмах шаљите извештаје.³⁵

Командант
кап. I кл. Пред. М. Раковић

.....

Драги Перо,

одлично радиш. Само пази да не будеш изненађен. Јуче сам одавде послао Шарца поручника у Добри До. Али ти ипак извиђај и о свему извештавај. Одлично радиш. Те официре пушти нека дођу овамо јер их ја познајем. Јави о свим новостима чим пре, кад добијеш извештај.

7-XII у 3.40 ч.

Кап. Раковић³⁶

[33] АСЖ, Ж-28, ф. 10, ПРК ДМ, 36.

[34] АСЖ, Ж-28, ф. 10, ПРК ДМ, 37.

[35] АСЖ, Ж-28, ф. 10, ПРК ДМ, 38.

[36] АСЖ, Ж-28, ф. 10, ПРК ДМ, 39.

Перо,

Примио сам твој извештај. Одлично радиш. Држи чврсто људе у својој руци. Обавештавај се о ситуацији са што шире просторије. Забрањујем ти да учествујеш у нападу на Рудно. Остани где си и спреми што више хране – брашна. Шаљи ми извештај ујутру и увече о ситуацији. Ускоро ћемо сви код тебе.

9-ХИ у 10ч

Поздрав, Кап. Раковић³⁷

.....

Драги Перо,

Твоји извештаји су одлични. Продужи само тако па ћеш много постићи. У тебе сада имам највише поверења од свих старешина јер си најхрабрији. Припремај дружину па ћемо ускоро заједно кренути до Маљена и Сувобора. Ово кажи најповерљивијим твојим људима јер не сме се открити наша намера. Пошаљи ми брашна и ракије, а ти остани тамо где си и разви што бољу об. службу. Рекох ти да у тебе имам највеће поверење па гледај да оправдаш ово. Ниси далеко од чина поручника само ако продужиш тако. Од тебе зависи све. Тражим од тебе и твојих војника да сте одани мени и Дражи Михаиловићу и Краљу Петру Другом. Одмах ми предложи најхрабрије војнике за одликовање и унапређење. Ово одмах учини јер је твоја дружина то заслужила. Шаљи ми курира свако вече и свако јутро, и извештавај ме о свему. Дакле пошаљи ми хране мало, као и ракије боље. Ако треба пара тражи. У срез Трнавски идемо заједно. Не брини. Само будите спремни и јунаци.

10 децембра 1944 год.

Поздрав капетан Раковић³⁸

.....

Здраво Перо,

добио сам твој извештај. Врло добар је. Продужи и даље да извештаваш. Шаљем ти коње да пошаљеш то намирница што имаш за мене прикупљено. Пишеш ми да ти је податке дала Добрила Пајевић из Трнавског среза. Ако је ту близу упути је одмах са твојим људима да само разговарам са њом нешто, али важно је што јој не могу писати. А ако је она далеко онда извести ме само где је њу патрола нашла и кад је она дала податке. Ја нећу тамо прелазити, пошто ћемо на другу страну ићи па ћеш и ти скоро овамо. Извести шта има ново.

13-ХИ-1944

Поздрав, Раковић³⁹

[37] АСЖ, Ж-28, ф. 10, ПРК ДМ, 40.

[38] АСЖ, Ж-28, ф. 10, ПРК ДМ, 41.

[39] АСЖ, Ж-28, ф. 10, ПРК ДМ, 44.

Перо,

извештен сам од сељака који је вечерас дошао од Мусине реке да су Црвени у Г. Дубцу остали вечерас врше претрес јачина њихова око 100. Исто каже да су отишли за Толишницу, заседа нека добро отвори очи. О истом обавести Пеливана⁴⁰, извести шта има ново код тебе.

15-XII-44
10ч

Па зап. кд. та.
наредн. Прев. Миловановић⁴¹

.....

Перо,

У прилогу шаљем вести. Према подацима од Пеливана у Горачићима има 800 партизана. Преко мештана одмах разви обавештајну службу да сазнаш њихове покрете и намеру и што пре да ми јавиш. Сутра на Св. Николу сви војници да посте.

Код нас ништа ново.

18-XII-44

П.З. К-та
Кап. Лазаревић⁴²

.....

Драги Перо,

шаљем 25.000 динара за славу војника, али под условом да се служба мора обављати како треба, да се нико не напије и глупости не прави. Лично ћеш ми ти бити одговоран за рад свих служби безбедности, мора се обављати као и да није слава.

18-XII

Кап. Раковић⁴³

[40] Поручник Драгиша Пеливановић, командант 2. драгачевске бригаде Првог равногорског корпуса ЈВуО. Опкољен од Озне, извршио је самоубиство са пратиоцима децембра 1946. године у селу Бели Камен.

[41] АСЖ, Ж-28, ф. 10, ПРК ДМ, 46. Превислав Миловановић Црни (1924-1946) из Трбушана наставио је отпор новим властима и дуго по окончању рата. Опкољен од комунистичких потерних јединица извршио је самоубиство.

[42] АСЖ, Ж-28, ф. 10, ПРК ДМ, 48. По заповести команданта ово наређење потписао је капетан Душан Лазаревић.

[43] АСЖ, Ж-28, ф. 10, ПРК ДМ, 47.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Необјављена архивска грађа:

Архив Србије, Железник, Збирка докумената о НОР-у и револуцији

Војни архив, Четничка архива

Објављена архивска грађа:

Zbornik dokumenata i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda, XIV-4, Beograd, 1983.

Литература:

Давидовић, Горан; Тимотијевић, Милош, *Запамњена прошлост. Историја равногораца чачанског краја*, књига 3, Чачак – Краљево, 2004.

Милошевић, Александар, *Српска прича, сећања из рата и револуције 1941-1945*, приредио Немања Девић, Београд, 2018.

Николић, Коста, *Историја Равногорског покрета 1941-1944*, књига 2, Београд, 2014.

Никшић Владимир, *Фрике*, Чачак, 1991.

Павловић, Момчило, „Очевидац грађанског рата у Србији. Елсфорт Крамер, поручник, члан америчке мисије 'Ренџер' у Србији под пуковником Мекдауелом“, *Историја 20. века*, 1/2007.

Ристановић Раде, „Прилози за биографију равногорског команданта мајора Предрага Раковића: официрски досије Војске Краљевине Југославије“ у: *Зборник радова Народне музеја*, Чачак, 49/2019.

Тимофејев, Алексеј, *Руси и Дрући свештски рай у Југославији*, Београд, 2011.

Tomasevich, Jozo, *Četnici u Drugom svjetskom ratu*, Zagreb, 1979.

Чачански крај у Народноослободилачкој борби 1941-1944. Јогине, Чачак, 1968.

Шашкијевић, Михаило, *Петомесечни дневник једног добровољца Југословенске војске у отаџбини (6. 8. 1944. – 26. 12. 1944)*, без године и места издања.

CORRESPONDENCE OF RAVNA GORA COMMANDERS IN THE ČAČAK AREA (OCTOBER–DECEMBER 1944), CONTRIBUTION TO THE HISTORY OF THE SECOND RAVNA GORA CORPS OF THE YUGOSLAV ARMY IN THE FATHERLAND

In the period October-December 1944, the 2nd Ravna Gora Corps of the Yugoslav Army in the Fatherland developed a set of offensive operations, which was the most intensive one after the 1941 uprising. During that period, they found themselves literally fighting on two fronts: against the occupiers and against the communist forces – and suffered defeat. Based on new research, a number of documents were presented, which speak about the fights of the Yugoslav Army in

the Fatherland against the occupiers in Čačak and its surroundings in 1944 and also partially show the losses of the parties in war. The second part of the documents talks about the period when the forces of Ravna Gora went on the defensive. According to these documents, it is possible to determine more precisely the direction of their movements and the problems they faced and to reconstruct the last days of the Captain Predrag Raković and his associates.

Nemanja Dević, PhD

CORRESPONDANCE DES SUPÉRIEURS DE L'ARMÉE DE LA RAVNA GORA DANS LA RÉGION DE CACAK (OCTOBRE-DÉCEMBRE 1944), COMPLÉMENT À L'HISTOIRE DU DEUXIÈME CORPS DE LA RAVNA GORA JVUO

Dans la période d'octobre-décembre 1944, le deuxième corps de la Ravna Gora JVuO développa un enchaînement d'activités offensives, le plus intense après le soulèvement de l'année 1941. Dans cette période, ils se trouvèrent étroitement sur deux fronts: contre l'occupant et contre les forces communistes - et subirent une défaite. D'après les nouvelles recherches, une série de documents qui confèrent sur les batailles de la JVuO contre les occupants à Cacak et ses alentours

en 1944 fut présentée, d'après lesquels on voit partiellement aussi les pertes des parties en guerre. La deuxième partie des documents évoque la deuxième période lorsque les forces de la Ravna Gora passèrent à la défensive. D'après ces documents, on peut déterminer avec plus de précision la direction de leur trajet, les problèmes avec lesquels ils se heurtèrent et reconstruire les derniers jours du capitaine Predrag Rakovic et de ses collaborateurs.

Nemanja DEVIC, DR.